

ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ДО ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ В ЄДИНИЙ РЕЄСТР ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

CONDUCTING A PRE-TRIAL INVESTIGATION IN CORRUPTION CRIMINAL PROCEEDINGS BEFORE ENTERING INFORMATION INTO THE UNIFIED REGISTER OF PRE-TRIAL INVESTIGATIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES

Маленко О.В., к.ю.н., адвокат,
керуючий партнер

Адвокатське об'єднання INTERLEGUM

В науковій роботі автором розкривається проблема проведення досудового розслідування в корупційних кримінальних провадженнях до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Відмічається, що в Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року законодавцем була закладена принципово нова модель ініціювання кримінального переслідування, яка пов'язує початок кримінальної процесуальної діяльності з внесенням інформації про протиправні діяння до відповідного реєстру, після чого сторона обвинувачення уповноважена проводити будь-які процесуальні дії, передбачені кримінальним процесуальним законом.

Поряд з цим, представники правоохоронних органів часто порушують приписи кримінального процесуального закону та проводять слідчі (розшукові) та процесуальні дії ще до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Особливого поширення набули випадки проведення допитів до початку досудового розслідування, зокрема в корупційній кримінальних провадженнях, передбачених ст. 369 Кримінального кодексу України. Автором проаналізовано статистику корупційних кримінальних проваджень за останні роки в Україні та зроблено висновки, що більшість осіб, які засуджені за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення, вчинили діяння кримінальна відповідальність за які встановлена ст. 369 Кримінального кодексу України.

Автором наголошується на відсутності юридичної відповідальності для слідчого і прокурора за порушення заборони проводити процесуальні дії до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Сторона захисту має можливість лише доводити перед судом недопустимість доказів, які були зібрані з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, тобто отримані обвинуваченням з недотриманням ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України. Водночас в статті відзначається, що встановити факт фальсифікації протоколу допиту особи (його проведення до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до відповідного реєстру) досить важко для підозрюваного (обвинуваченого) і його захисника. За таких обставин автор пропонує передбачити обов'язкову умову здійснення звуко- та відеофіксації проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит особи.

Ключові слова: кримінальний процес, корупційні кримінальні провадження, досудове розслідування, реалізація права на захист, функція захисту, захисник, кримінальна процесуальна діяльність.

In this scientific work, the author reveals the problem of conducting a pre-trial investigation in corruption criminal proceedings before entering information about a criminal offense into the Unified Register of Pre-trial Investigations. It is noted that in the Criminal Procedural Code of Ukraine of 2012, the legislator established a fundamentally new model of initiating criminal prosecution, which links the initiation of criminal procedural activity with the entry of information about illegal acts into the relevant register, after which the prosecution is authorized to carry out any procedural actions, provided by the criminal procedural law.

In addition, representatives of law enforcement agencies often violate the provisions of the criminal procedural law and conduct investigative (search) and procedural actions even before entering information about a criminal offense into the Unified Register of Pre-trial Investigations. Cases of interrogations before the start of a pre-trial investigation have become particularly widespread, in particular in corruption criminal proceedings, provided for in Article 369 of the Criminal Code of Ukraine. The author analyzed the statistics of corruption criminal proceedings in recent years in Ukraine and concluded that the majority of persons convicted of corruption and corruption-related criminal offenses committed criminal acts for which Article 369 of the Criminal Code of Ukraine provides.

The author emphasizes the lack of legal responsibility for the investigator and the prosecutor for violating the prohibition to conduct procedural actions until the moment of entering information about a criminal offense into the Unified Register of Pre-trial Investigations. The defense side can only prove in court the inadmissibility of evidence that was collected in significant violation of the requirements of the criminal procedural law, that is, obtained by the prosecution in violation of Article 214 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. However, the article notes that establishing the fact of falsification of the person's interrogation protocol (its conduct before entering information about a criminal offense into the relevant register) is quite important for the suspect (accused) and his defense attorney. In such circumstances, the author proposes to stipulate a mandatory condition for audio and video recording of such an investigative (search) action as an interrogation of a person.

Key words: criminal proceedings, corruption criminal proceedings, pre-trial investigation, realization of the right to defense, function of defense, defender, criminal procedural activity.

Постановка проблеми. Вже тривалий час питанням боротьби з корупційною злочинністю в нашій державі приділяється надзвичайно велика увага, що обумовлює внесення численних змін до законодавства України, в т.ч. й кримінального процесуального, задля удосконалення нормативно-правового регулювання відповідного кола суспільних відносин. Водночас вивчення практики застосування нормативних приписів свідчить про те, що в повсякденній діяльності представники правоохоронних органів в намаганні протидіяти корупційним протиправним діянням досить часто ігнорують норми кримінального процесуального закону України. Вказане зумовлює негативні тенденції для кримінального правосуддя, адже призводить до порушення прав та законних інтересів

учасників кримінального провадження, а зрештою і до невиконання завдань кримінального судочинства.

Новелою Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (надалі – КПК України) стала відмова від стадії порушення кримінальної справи та інституту т.з. «дслідчої перевірки». Натомість законодавець надав право стороні обвинувачення після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (надалі – ЄРДР) проводити весь можливий комплекс слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (хоча КПК України містить й деякі винятки з цього правила). В кримінальній процесуальній діяльності поширені випадки, коли окремі слідчі (розшукові) дії проводяться ще до моменту внесення відповідних

відомостей до ЄРДР, тобто до початку проведення досудового розслідування.

За загальним правилом зазначені зловживання сторони обвинувачення мають наслідком недопустимість доказів, проте не завжди сторона захисту має реальну можливість довести перед судом факт істотного порушення вимог кримінального процесуального закону при проведенні певних слідчих (розшукових) дій. До числа останніх належить допит (свідків, потерпілих тощо), який є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією та неодноразово проводиться слідчим, дізнавачем чи прокурором по кожному кримінальному провадженню, зокрема й корупційному. При таких обставинах доцільно удосконалити положення вітчизняного кримінального процесуального закону з метою забезпечення дієвого захисту прав та законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці реалізації функції захисту прав та законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого) в кримінальному провадженні в тій або іншій мірі присвячені доктринальні праці таких вітчизняних вчених-процесуалістів як: А. А. Ахундова, Т. В. Бабчинська, А. М. Бірюкова, Н. В. Борзих, Т. В. Варфоломеева, Т. Б. Вільчик, Є. І. Виборнова, Т. В. Волошанівська, І. В. Гловчук, О. М. Дроздов, І. В. Дубівка, О. Л. Дульський, Т. Г. Ільєва, О. В. Капліна, С. О. Ковальчук, Т. В. Корчева, П. В. Кучевський, Л. М. Лобойко, П. М. Маланчук, О. В. Малахова, А. В. Молдован, М. Г. Моторигіна, В. Т. Нор, І. М. Одинцова, Н. М. Обрізан, Т. В. Омельченко, М. А. Погорельський, В. О. Попелюшко, Н. П. Сиза, О. М. Скрябін, Є. В. Смирнов, О. С. Старенький, М. М. Стоянов, В. М. Тертишник, Г. К. Теретятник, А. М. Титов, І. А. Тітко, Р. А. Чайка, О. Г. Шило, О. Г. Шнягін, М. Є. Шумило, Ю. В. Хоматов, Б. І. Яворський, О. Г. Яновська та інших. Разом з цим, не зважаючи на досить істотну науково-теоретичну розробленість означеної тематики, в сучасній науковій юридичній літературі питанням здійснення функції захисту в корупційних кримінальних провадженнях приділено недостатньо уваги, що й зумовлює актуальність та важливість подальших досліджень, особливо з урахуванням мінливості судової практики та численними непослідовними змінами до діючого кримінального процесуального законодавства нашої держави.

Мета статті полягає у вивченні сучасного стану нормативної регламентації та аналізі правозастосовної практики щодо проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій до внесення відомостей в ЄРДР під час досудового розслідування корупційних кримінальних проваджень для виявлення наявних проблем при здійсненні функції захисту прав та інтересів підозрюваного (обвинуваченого) й вироблення пропозицій щодо їх подолання.

Виклад основного матеріалу. За ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування [1]. Наведене положення кримінального процесуального закону України кореспондує із приписами ч. 2 ст. 214 КПК України, де передбачено, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР [1]. З аналізу наведених кримінальних процесуальних норм слідує, що будь-які слідчі (розшукові) та процесуальні дії прокурором, слідчим або

дізнавачем у кримінальному провадженні можуть здійснюватися виключно після внесення відомостей про відповідне кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Водночас КПК України передбачає винятки із загального правила. Так за приписами ч. 3 ст. 214 КПК України здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути: (1) відібрано пояснення; (2) проведено медичне освідчування; (3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; (4) вилучено зняття і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до ЄРДР за першої можливості [1]. Таким чином, законодавець в КПК України обрав модель здійснення кримінального провадження за якою всі процесуальні дії повинні проводитися після початку здійснення кримінального провадження шляхом внесення відомостей до відповідного реєстру. Однак у виняткових випадках проведення окремих процесуальних дій, зокрема й слідчих (розшукових) дій, може бути реалізовано до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

В свій час Л. М. Лобойко відзначав, що під час підготовки проекту КПК України Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права не було більш дискусійного питання, ніж питання про необхідність подальшого існування стадії порушення кримінальної справи [2, с. 251]. Вказане обумовлено тим, що реалії вітчизняного правозастосування у сфері кримінального судочинства характеризувалися численними зловживаннями з боку сторони обвинувачення під час вирішення питання про початок досудового розслідування: ініціювання безпідставного кримінального переслідування та затягування із порушенням кримінальної справи за наявності обґрунтованих підстав.

Під час реформування кримінального процесуального законодавства України законодавець обрав шлях відмови від стадії порушення кримінальної справи. Водночас відповідний підхід до регулювання означених кримінальних процесуальних відносин критикувався представниками доктрини кримінального процесу. Ю. М. Грошевий та О. В. Капліна зазначали, що трансформація стадії порушення кримінальної справи означає, що подані заяви (повідомлення) про вчинений злочин автоматично тягнуть початок досудового розслідування, тобто ініціювання кримінальної-процесуальної діяльності покладено на особу, яка звертається із відповідними заявами (повідомленнями). Такий порядок є надто спрощеним і призведе до можливих зловживань як з боку органів досудового розслідування, так і осіб, які звертаються із заявами (повідомленнями) про злочин. Досудовому розслідуванню має передувати перевірна діяльність, результати якої мають знайти своє відображення у відповідному процесуальному документі, який означає, що є приводи та підстави для початку досудового розслідування [3, с. 473]. На переконання В. П. Шибіко, ліквідація стадії порушення кримінальної справи обумовлена прагненням запобігти практиці необґрунтованої відмови в порушенні кримі-

нальної справи, надмірно тривалим за часом перевіркам заяв та повідомлень про злочин. Проте, чи не переважить тут той негатив у кримінальному провадженні, який спричинить проведення досудового розслідування за будь-якими неперевіреними заявами і повідомленнями «про обставини, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення», беручи до уваги те, що заяви і повідомлення можуть мати своєю основою і неприязні стосунки заявника і особи, про дії якої повідомляється, і про психічну хворобу заявника тощо [4, с. 222]. Як свідчить практика застосування чинного КПК України, відповідні побоювання вчених-процесуалістів не справдилися, оскільки на практиці не всі заяви (повідомлення) про вчинення кримінальних правопорушень вносяться до ЄРДР, слідчі судді не завжди задовольняють скарги заявників на бездіяльність уповноважених осіб органів досудового розслідування щодо не внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, крім того, саме по собі внесення відомостей в ЄРДР не означає, що в дійсності досудове розслідування буде розпочато й будуть проводитися слідчим (прокурором, дізнавачем) слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії.

На сьогодні значна частина представників доктрини кримінального процесу та практикуючих юристів з числа представників правоохоронних органів продовжують обстоювати концепцію щодо потреби у проведенні т.з. «дослідчої перевірки» заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. До прикладу, О. А. Вакулік та Ю. І. Азаров вважають, що передбачена ст. 214 КПК України відмова від стадії порушення кримінальної справи в вітчизняній правовій дійсності значно погіршує правовий захист особи, щодо якої проводиться розслідування, та позбавляє її можливості оскаржувати безпідставне відкриття проти неї кримінального переслідування. Доцільним вбачається й законодавче удосконалення механізму реалізації способів перевірки за заявами та повідомленнями про кримінальне правопорушення з урахуванням відповідного досвіду деяких країн пострадянського простору в КПК яких передбачено вичерпний перелік видів перевірочних дій з розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення [5, с. 74]. Вивчення наукової юридичної літератури з питань кримінального процесуального законодавства свідчить, що позиції вчених різняться з приводу того, які слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії слід проводити до початку досудового розслідування, а які вже після його початку.

Із запровадженням у вітчизняній кримінальній процесуальному інституту кримінальних проступків (з 01 липня 2020 року) норми ст. 214 КПК України зазнали істотних змін, зокрема під час проведення досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання стороні обвинувачення надано право проводити більший обсяг процесуальних дій до моменту внесення відомостей в ЄРДР, ніж під час досудового розслідування злочинів.

В науці кримінального процесуального права відзначається, що на практиці слідчий та прокурор позбавлені можливості, зокрема, під час огляду місця події допитувати потенційних свідків, обмежуючись при цьому формальним отриманням пояснень. Водночас допитавши на місці події свідків, не потрібно буде в подальшому їх викликати на допит. Крім того, КПК України передбачає, що й огляд місця події може бути проведений до внесення відомостей в ЄРДР лише «у невідкладних випадках», однак на практиці в більшості випадків до внесення відомостей в ЄРДР проводиться 97% вказаних оглядів, що зумовлено неможливістю негайно внести відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР [6, с. 47–48]. На наше переконання, практика отримання пояснень від будь-яких осіб є незаконною, оскільки чинний КПК України передбачає, що до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР слідчий, дізнавач, прокурор й за їх дорученням

оперативні працівники не мають права проводити будь-яких процесуальних дій, в т.ч. й слідчих (розшукових) дій, окрім невідкладного огляду.

Як слушно зазначає В. В. Вапрянчук, КПК України орієнтує правозастосовника при здійсненні кримінального провадження використовувати лише передбачені законом процесуальні способи отримання доказової інформації й, відповідно, закріплення її в передбачених законом процесуальних джерелах. Однак така вимога стосується лише правозастосовника. Суб'єкти ж кримінального процесуального доказування, які не є такими, можуть, а інколи й змушені, оскільки в них немає інших варіантів, використовувати й інші способи одержання доказової інформації. Отже, положення ч. 8 ст. 95 КПК України в першу чергу стосуються суб'єктів кримінального провадження, не наділених правом самостійно проводити допит (одночасний допит) й таким чином отримати відомості, які можуть набути статусу такого процесуального джерела доказів як показання (це стосується суб'єктів сторони захисту та потерпілого) [7, с. 293]. З урахуванням наведеного твердження, будь-яке опитування, анкетування, відібрання пояснень тощо, що здійснюється стороною обвинувачення, є завуальованою формою допиту особи, водночас проведення вказаної слідчої (розшукової) дії регламентовано кримінально-процесуальним законом й під час її реалізації має дотримуватися встановлена процесуальна форма.

Вивчення правозастосовної практики свідчить, що досить часто сторона обвинувачення ігнорує норми КПК України. Так поширеними є випадки, коли допит свідків проводиться безпосередньо під час огляду місця події (як свідків, що є очевидцями події, так і понять, які допитуються як свідки) слідчим, який входить до складу слідчо-оперативної групи. Водночас у протоколах допиту таких свідків окремі його реквізити (дата, номер кримінального провадження, кримінально-правова кваліфікація, ПІБ слідчого тощо) не зазначаються в момент їх складання, а заповнюються слідчим, який уповноважений проводити досудове розслідування кримінального правопорушення, вже після внесення відомостей до ЄРДР. Таким чином, фактично має місце фальсифікація матеріалів кримінального провадження шляхом підробки процесуальних документів, які в подальшому використовуються обвинуваченням для ініціювання проведення інших кримінальних процесуальних дій (запобіжні заходи, тимчасові доступи, слідчі (розшукові) дії та інше).

В корупційних кримінальних провадженнях допит свідків до внесення відомостей в ЄРДР набув широкого поширення під час кримінального переслідування осіб за ст. 369 КК України. Класичним прикладом є випадки, коли працівники патрульної поліції притягують водія до адміністративної відповідальності за ст. 130 КУпАП, а водій-порушник з метою уникнення відповідальності за вчинене адміністративне правопорушення висловлює пропозицію чи обіцянку надати неправомірну вигоду або ж надає її службовій особі (працівнику поліції). В подальшому на місці події працівники патрульної поліції викликають слідчо-оперативну групу, яка проводить «невідкладний» огляд місця події, допитує свідків, понять (частково заповнюючи відповідні протоколи) й передає здобуті матеріали слідчому, що проводить досудове розслідування після внесення відомостей в ЄРДР та фальсифікує протоколи допиту свідків, які в дійсності вже були допитані на місці події, ніби він самостійно провів таку слідчу (розшукову) дію за участі зазначених свідків вже після внесення відомостей до ЄРДР.

Актуальність досліджуваної проблематики зумовлена кількістю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369 КК України, що зареєстровані правоохоронними органами. Так наразі спостерігається тенденція до зменшення кількості облікованих корупційних криміналь-

них правопорушень: 2022 р. – 12 960; 2021 р. – 19 467; 2020 р. – 19 649. Водночас щодо кількості облікованих корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369 КК України, спостерігається зворотна ситуація: 2022 р. – 1 512; 2021 р. – 1 777; 2020 р. – 1 348; 2019 р. – 1 121. В 2022 р. щодо 1 745 осіб набрали законної сили вироки суду за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, з них за ст. 369 КК України було засуджено – 873 особи. Зазначена тенденція щодо співвідношення кількості засуджених за ст. 369 КК України до кількості загалом засуджених осіб за вчинення корупційних кримінальних правопорушень є стабільною: 2019 р. – 1 802 особи (за ст. 369 КК України – 431); 2020 р. – 1 610 осіб (за ст. 369 КК України – 624); 2021 р. – 1 777 осіб (за ст. 369 КК України – 872) [8]. Як бачимо, в останні роки кількість кримінальних правопорушень, відомості про які внесені до ЄРДР за ст. 369 КК України – зростає, не заважаючи на зменшення загалом кількості зареєстрованих корупційних кримінальних правопорушень. Крім того, частка засуджених за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369 КК України, протягом останніх років становить 50% від загальної кількості засуджених за корупційні та пов'язані з корупційними кримінально-карані діяння. За таких обставин, дотримання вимог кримінального процесуального закону України під час досудового розслідування корупційних кримінальних проваджень за ст. 369 КК України набуває надзвичайно вагомого значення.

Як вже зазначалось, за ч. 3 ст. 214 КПК України здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом [1]. З даного приводу в науковій юридичній літературі цілком слушно відзначається, що жодних відомостей про відповідальність за не внесення, несвоєчасне внесення відомостей до ЄРДР, а також про проведення будь-яких процесуальних дій до його внесення у кримінальному, адміністративному законодавстві немає, вважається, що дієвим заходом буде притягнення до дисциплінарної відповідальності [9, с. 530]. Водночас для цілей реалізації функції захисту підозрюваних та обвинувачених в корупційних кримінальних провадженнях більш важливе значення мають кримінальні процесуальні наслідки проведення слідчих (розшукових) дій до внесення відомостей про корупційне кримінальне правопорушення до ЄРДР. Зазначене зумовлене тим, що притягнення працівників правоохоронних органів (слідчого, дізнавача, прокурора) до дисциплінарної відповідальності за допущені порушення вимог закону під час проведення досудового розслідування не має будь-якого значення при розгляді по суті кримінального провадження судом щодо обвинуваченого.

В сучасній науці кримінального процесуального права України розробляється концепція кримінальної процесуальної відповідальності. На переконання А. В. Мурзановської, правова природа наслідків визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні потребує свого подальшого дослідження, адже має розглядатись не тільки як наслідок порушення норм кримінального процесуального права та застосування санкції, а саме як захід кримінальної процесуальної відповідальності [10, с. 117]. Ключовим напрямком реалізації функції захисту підозрюваного та обвинуваченого в корупційних кримінальних провадженнях є визнання доказів сторони обвинувачення недопустимими, в т.ч. й на тій підставі, що вони здобуті з порушення приписів ст. 214 КПК України.

В практичній діяльності трапляються випадки, коли правоохоронці до внесення відомостей в ЄРДР про вчинення корупційного кримінального правопорушення проводять не огляд, а обшук під виглядом огляду [11]. В даному разі має місце окремих випадок визнання фак-

тичних даних недопустимими як доказів – отримання їх у результаті процесуальних дій, проведених без внесення відомостей до ЄРДР [12, с. 116]. При проведенні зазначених слідчих (розшукових) дій до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР для сторони захисту встановити факт порушення вимог КПК України й відповідно обґрунтувати недопустимість доказів, що були отримані за результатами проведення зазначених слідчих (розшукових) дій, не викликає істотних труднощів.

Вивчення правозастосовної практики свідчить, що мають місце випадки, коли сторона захисту може встановити факт проведення допиту особи до внесення відомостей в ЄРДР, до прикладу, під час ознайомлення захисника з матеріалами клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою захисник звернув увагу, що всі наявні протоколи допиту складені набагато раніше, ніж відповідні відомості було внесено до ЄРДР [13, с. 11]. Значення встановлення відповідної обставини зумовлено тим, коли свідок був допитаний слідчим до внесення відповідних відомостей до ЄРДР, і в ході цього допиту слідчому стала відома інформація про місцезнаходження предмета злочину, який в подальшому буде вилучено та приєднано до матеріалів кримінального провадження як доказ, сторона захисту може обґрунтувати недопустимість таких речових доказів, адже інформацію про них і їх місцезнаходження слідчий отримав під час допиту свідка до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР [13, с. 12]. Однак в реалії сучасної кримінальної процесуальної діяльності наведене скоріше є винятком, ніж загальною тенденцією, адже для сторони захисту надзвичайно складно встановити факт проведення допиту особи до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, оскільки необхідно довести фальсифікацію складання протоколу допиту, що зумовлює численні зловживання з боку сторони обвинувачення.

За ч. 1 ст. 232 КПК України допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках: (1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; (2) необхідності забезпечення безпеки осіб; (3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; (4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; (5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми [1]. З наведених нормативних положень вбачається, що законодавець обрав шлях досить широкого застосування дистанційного кримінального провадження беручи до уваги сучасний рівень науково-технічного прогресу.

В доктринальних джерелах відзначається, що переваги проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції є очевидними: (1) для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого – реалізація права конфронтації, дотримання розумних строків виконання процесуальних дій та прийняття рішень, скорочення строків тримання під вартою; (2) для інших учасників кримінального провадження – гарантія їх особистої безпеки та забезпечення можливості чути і бачити хід проведення процесуальної дії, ставити запитання, отримувати відповіді, реалізувати передбачені КПК України права і обов'язки, у разі, якщо їх безпосередня участь неможлива з поважних причин; (3) для держави – зменшення фінансових витрат, поліпшення якості та культури провадження, ефективне вирішення завдань повного фіксування технічними засобами, зменшення ризику втечі ув'язнених під час їх етапування до місця проведення процесуальної дії, прискорення виконання міжнародних слідчих (судових) доручень, вирішення про-

блем допустимості доказів, отриманих з-за кордону при наданні міжнародної правової допомоги, транзиту через третю державу особи, що підлягає допиту, за запитом уповноваженого органу та інше [14, с. 34]. Для цілей нашого дослідження варто звернути увагу на таких аспектах дистанційного провадження як повне фіксування проведення процесуальної дії технічними засобами, що у свою чергу дозволяє перевірити доказ на предмет його допустимості. Так застосування під час допиту особи відеозапису забезпечує повною мірою фіксацію показань допитуваного суб'єкта без будь-яких неточностей та перекручень, дає можливість встановити весь хід допиту (які питання задавалися та як відповідала особа, які були її вільні показання, чи задавалися навідні питання тощо), а головне встановити коли, де та ким було проведено таку слідчу (розшукову) дію.

Варто відзначити, що в останні роки застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій набуває широкого розповсюдження. Зокрема, за ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідчення особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважає це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених ст. 615 КПК України. Згідно ч. 2 ст. 104 КПК України у випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього. У відповідності до ч. 1 ст. 107 КПК України рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим [1]. Як бачимо, законодавець передбачає можливість використання під час проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит відеозапису, але це не є обов'язковим і залежить від розсуду слідчого та прокурора. Хоча учасник допиту й має право клопотати про застосування технічних засобів під час проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, однак кримінальний процесуальний закон не деталізує які саме технічні засоби мають застосуватися та який порядок їх застосування, окрім того, процесуальні норми не містять наслідків ігнорування стороною обвинувачення зазначеного клопотання. На наше переконання, такий підхід законодавця не сприяє виконанню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

В науковій юридичній літературі вказується, що відеозапис в кримінальному провадженні – це використання відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України приладу (пристрою), призначеного для записування відео- та звукових сигналів на сигналограму відео-приладу, що надходять з першоджерела, для встановлення та зберігання необхідних для відтворення та дослідження об'єктивних даних, які мають значення для кримінального провадження. До основних ознак відеозапису слід віднести такі: (1) одночасне записування сигналів зображення та звуку на сигналограму відео-приладу, що надходять із першоджерела; (2) встановлення та зберігання необхідних для відтворення та дослідження об'єктивних фактичних даних у кримінальному провадженні [15, с. 14]. Відеозапис проведення слідчої (розшукової) дії, в т.ч. й допиту, є електронно-цифровим засобом збереження доказової інформації, який має ряд переваг порівняно із традиційними засобами.

А. В. Скрипник відзначає, що цифровий доказ – це цифрова інформація, отримана в передбаченому КПК України порядку, на підставі якої дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлює наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [16, с. 102]. Слід відзначити, що властивості електронних (цифрових) доказів дозволяють відтворити не лише зміст певної доказової інформації, яка міститься в такому джерелі доказів, але й відтворити реквізити інформації (дата та час створення, особу яка створила файл тощо).

Висновки. В умовах сьогодення, коли науково-технічний прогрес дозволяє широко використовувати технічні засоби при фіксації проведення процесуальних дій, зокрема здійснювати відеозапис, на наше переконання, доцільно передбачити обов'язкову умову щодо відеофіксації під час такої слідчої (розшукової) дії як допит. З урахуванням наведених теоретичних положень та аналізу правозастосування в корупційних кримінальних провадженнях, пропонуємо наступні зміни до чинного кримінального процесуального закону України:

(1) абз. 2 ч. 2 ст. 104 КПК України викласти в такій редакції:

«Запис, здійснений за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів під час проведення слідчим, дізнавачем, прокурором допиту є невід'ємним додатком до відповідного протоколу. Якщо жоден з учасників допиту не наполягає на внесенні до протоколу тексту показань допитуваної особи, в протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього»;

(2) ч. 1 ст. 107 КПК України доповнити абз. 4 такого змісту:

«Проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит в обов'язковому порядку фіксується за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів»;

(3) ч. 5 ст. 224 КПК України викласти в такій редакції:

«Під час допиту може застосовуватися фотозйомка. Хід проведення допиту особи обов'язково фіксується шляхом здійснення безперервного звуко- та відеозапису такої слідчої (розшукової) дії за допомогою технічних засобів».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13. Ст. 8.
2. Лобойко Л.М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 роки). Частина 1: Загальні положення і досудове провадження: монографія. К.: Істина. 2012. 288 с.
3. Вибрані праці. Ю.М. Грошевий. Упоряд.: О.В. Капліна, В.І. Маринів. Х.: Право. 2011. 656 с.
4. Шибіко В.П. Кримінальний процес. Ідеї. Погляди. Думки. Вибрані праці. Київ: Юрінком Інтер. 2022. 348 с.
5. Вакулік О.А., Азаров Ю.І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури». 2021. 184 с.
6. Закревська Т.О., Кучинська О.П., Циганюк Ю.В. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі України (теорія та практика): монографія. Одеса: Вид-во «Гельветика». 2022. 180 с.

7. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт. 2017. 408 с.
8. Звіт за результатами аналізу судової практики притягнення до відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення за 2022 рік. URL: https://nazk.gov.ua/pdfs/?file=%2Fwp-content%2Fuploads%2FPages%2Fa1%2Fef%2Fa1efa0d545949c0a57be0bbd01e11b2291979bca21cb80ed66e3e58a829043be1321416.pdf&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR2_ID2l1uHgomAlwgDsSwGc5T5h5nV9VS_GbHN7M3QLenWKIPbT3l_dDNY_aem_Aa6D5h32g_tYRRFuttIG0ISJo9qpu7YSOXNHsBpPFTfI5WHqe4SfL89oGLxIMXURg56VJO1_W-Bk_L6v33NHtxRni
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 томах. За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право. 2012. Т. 1. 768 с.
10. Мурзановська А.В. Кримінально-процесуальна відповідальність за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2018. 192 с.
11. Постанова Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду від 13 травня 2020 року по справі № 591/6423/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89251506>
12. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право. 2017. 256 с.
13. Пономаренко Д.В. Тактичні питання захисту в кримінальному провадженні. Книга перша: практичний посібник. Видання 2-ге, доповнене і перероблене. Фенікс. 2018. 158 с.
14. Черниченко І.В. Застосування відеоконференції у кримінальному провадженні України: теорія і практика: монографія. За заг. ред. О.П. Кучинської. Київ: Алерта. 2015. 272 с.
15. Сердюк В.П. Відеозапис у кримінальному провадженні України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 20 с.
16. Скрипник А.В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні: монографія. Харків: Право. 2022. 408 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669982940>.